

Tomas de Kvinsi **Osvetnik**

Preveo

MILAN MILETIĆ

BUK & FAL IZDAVAČ

„Zbog čega me nazivaš ubicom, a ne gnevom Božjim koji prži stopama tlačitelja, čisteći zemlju prolivenom krvlju?“

Onaj niz užasnih događaja, od kojih se naš miran gradić i univerzitet na severoistoku Nemačke grčio godine 1816, nosio je u sebi – a smatralo se i da je slepi pokret čovekove životinjske strasti koja nesputano tutnji kroz ljude – nešto isuviše značajno da bi se tek tako zaboravio, to jest, da je bio nešto preko čega ne bi moglo da se pređe a da se ne ostavi poseban pisani trag; ali, etička pouka proistekla iz ovih događaja ostaje u još dubljem sećanju i zaslužuje neobičnu pažnju sledećih generacija u njihovom nastojanju da unaprede ljudski rod, ne samo u sopstvenom upravo probuđenom ograničenom polju zanimanja, nego i u svim analognim poljima zanimanja; a u stvari, u više nego jednom smislu, upravo u vezi s ovim događajima, ova pouka privukla je istinsku pažnju hrišćanskih kraljeva i vladara okupljenih na saboru. Nikakva tragedija, pošteno govoreći, među svim onim jadima od kojih, otkad je sveta, buktu milosrđe u čovekovom srcu, to jest, vatra u ognjištu, ne može da, kao posebno poglavlje u tajnoj

povesti o nemačkim običajima, to jest, o društvenom životu, posluži bolje od ovog neuporedivog slučaja. A s druge strane, niko ne može više od mene da polaže prava na tvrdnju da je istoričar.

U to vreme bio sam, što sam i dalje, profesor u tom gradu i na tom univerzitetu koji je imao tu bednu čast da bude poprište tih događaja. Iz prve ruke poznao sam sve strane upletene u stvar, bilo kao stradalnike, bilo kao posrednike. Bio sam prisutan od početka do kraja i bio svedok celom toku zagonetne bure koja se na naš revnosni grad obušila silinom karipskog uragana i koja je u jedan mah ozbiljno zapretila da naš univerzitet opustoši mračnim sumnjama na račun njegovih pripadnika i prirodnom reakcijom opšteg ogorčenja u njihovom odbacivanju; dok je grad, preko svojih umnogome uštogljenijih i odomaćenih klasa ubrzo pokazao *svoj* jeziv osećaj za stvari, svoju skrivenu brigu za život i nedokučive opasnosti od kojih su ljudima srca silazila u pete, tako što su, kad god su im prilike dozvoljavale, svoje kuće i predivne vrtove žrtvovali u zamenu za dane bez usuda panike i noći neumrljane krvlju. Ništa, uzimam na sebe da pružim uveravanja, nije ostavljeno netaknutim od svega što čovekova sposobnost predviđanja može da nagovesti, to jest, da ljudska domišljatost izvede. Međutim, pogledajte taj melanholični ishod: koliko god da su ljudi ove mere doživljavali kao sredstva protiv zla, toliko su ona – kad se dogodilo onih deset slučajeva potpunog satiranja ničim povezanih domaćinstava, kad u svim ovim slučajevima pomenute mere opreza nisu imale ni najmanji učinak – u stvari više doprinosile strahu, ali, iznad

svega, strahopoštovanju, osećanju nečeg zagonetnog. Užas, krajnja pomama straha, koji su posle tog događaja okovali grad, izmiče svakom pokušaju opisa. Da su ovi raznovrsni izumi omanuli na nekakav ovozemaljski i razumljiv način, kao što je odocnela pomoć – u tom slučaju, ipak, premda opasnost ne bi bila manje očigledno neizmerna, niko ne bi osećao zagonetku veću od one koja je, od samog početka, obavijala ličnosti i motive ubica. Ali kad je, takoreći, u deset zasebnih slučajeva bespoštednog pokolja, zaprepašćena policija, posle najtemeljnije istrage, koju je obavljala iz dana u dan i kad je bez premca pomnim ispitivanjem dospela gotovo do kraja strpljenja, konačno objavila da očigledno nikakav pokušaj nije doveo ni do kakvog napretka ni po jednom prethodno ugovorenom znaku, da nikakva noga očigledno nije kročila u tom pravcu – tad je, i to posle takvog ishoda, narod spopala nevidljiva beda užasa, nepojmljivo strašnija od bilo kakvog gneva opkoljenog grada koji očekuje izliv besa nesavladivog neprijatelja, od kojeg ono senovito, neizvesno, beskonačno u svim vremenima mnogo jače opseđa duh nego opasnost koja je poznata, koja može da se proceni, koja je opipljiva i ljudska. I sama policija je, umesto da ponudi zaštitu ili ohrabrenje, upala u kandže užasa. A opšte osećanje, kako mi je predočio izvestan smrknuti građanin na kojeg sam naišao tokom jutarnje šetnje (jer preovlađujuće osećanje opšte propasti uklonilo je svaku prepreku suzdržanosti i na ulicama je svako sa svakim slobodno razgovarao, kao što je bio običaj posle zemljotresa), čak i kod onih najodvažnijih bilo je nečeg od onog što ponekad u snovi-

ma zagospodari duhom – kad čovek oseća da spava potpuno sam, odsečen od svakog zova ili van domašaja prijatelja, otvorenih vrata kad bi ona trebalo da su zatvorena, ili otključanih kad bi trebalo da su tri puta zaključana, kad i sami zidovi iščezavaju, kad pregrade nestaju u nepoznatim ponorima, kad u blizini nema ničeg osim tananih zavesa i kad svet bezgranične noći, šapćući izdaleka, progovara od jedne tmine do druge, kao da jedna provalija doziva drugu, i kad srce usnulog postaje središte iz kojeg se pruža cela mreža neizrecivog haosa, uz pomoć koje se tup *izostanak* tišine i tmine pretvara u *najizričitiju* i *najjeziviju* silu.

Oni koji prenose strah, uostalom kao i sve druge strasti, i pre svega, strast koja se prisnije oseća u gomici, i kod koje srce udara svesno saosećajući s celim gradom u svim njegovim četvrtima, kod mladih i starih, kod snažnih i nejakih; dakle, oni uspevaju da uzvise i preobrazu prirodu ljudi; zli dusi postaju uzvišeni; tupavi ljudi postaju rečiti; a kad stvari dosegnu vrhunac, opšte osećanje, kao što se dobro primećivalo po glasu, pokretima, ponašanju ili rečima, postalo je takvo da nijedan stranac to ne bi mogao sebi da dočara. U tom smislu, dakle, imao sam preimućstvo da iznesem poštnu priču, budući da sam bio prisutan sve vreme dok je ta stvar trajala; a tim pre zbog neke vrste središnjeg položaja koji sam zauzimao u pogledu odvijanja slučaja. Mogu da navedem to da sam imao još jedno preimućstvo, koje nije imao nijedan stanovnik grada, makar ne u istoj meri. Lično sam poznao svaku porodicu, makar i od najmanje važnosti, koja je pripadala lokalnom stanovništvu; bilo iz reda lokalnog plemstva, ili novo-

pridošlica, koje su nedavni ratovi primorali da utočište pronađu unutar zidina našeg grada.

Bio je septembar 1815. godine kad sam dobio pismo od prvog sekretara princa od M—, plemića s vezama u diplomatiji Rusije, iz kojeg navodim deo: „Ukratko, hteo bih da vašoj pažnji i, to mnogo svesrednije nego što znam kako da to izvedem, preporučim mladića za kojeg je poznato da je lično car iskazao najdublje zanimanje. On se kod Vaterloa nalazio u svojstvu *aide-de-camp* izvesnog holandskog generala, a odlikovan je za hrabrost pokazanu tog užasnog dana. Ipak, služeći u tom slučaju pod engleskom komandom, i premda Englez po poreklu, on ne pripada Engleskoj vojsci. On je, onako mlad, služio pod *raznoraznim* zastavama, i pod našom, a naročito se to odnosi na konjicu naše carske garde. Po rođenju je Englez, nećak erla od E., i unapred označen naslednikom njegovih nepreglednih imanja. Na sav glas se priča da mu je majka bila Ciganka nenadmašne lepote, što može da objasni njegovu pomalo mavarsku fizionomiju, premda, posle svega, *ona* i nije upadljivija od fizionomija kojih sam se nagledao kod mnoštva Engleza. On je jedno od Božijih stvorenja najplemenitije spoljašnjosti. Međutim, i otac i majka su mu ovog časa pokojni. Otad je postao miljenik svog ujaka, koji ga je zadržao u Engleskoj pošto je car otišao – i, budući da je ovaj njegov ujak ovog časa u poslednjem stadijumu malaksavanja, neizbežno će doći do toga da gospodin Vindam nasledi ogromna porodična imanja i to veoma brzo. U međuvremenu, neophodna mu je izvesna pomoć u obrazovanju. Intelktualno, on stoji u prvom redu, za šta vam, uveren

sam, neće biti potrebno mnogo vremena da otkrijete; međutim, njegova dugotrajna vojna služba, i nezabeležen metež u našoj evropskoj istoriji posle 1805. godine, poremetili su (kao što, možda, pretpostavljate) oplemenjivanje njegovog duha; jer, u konjičku službu pod nemačkom komandom stupio je još kao dečak, i premeštao se s položaja na položaj kako je ratni uragan duvao s ovog ili onog mesta. Tokom francuske anabase na Moskvu, stupio je u našu vojsku, postao nepojmljiv miljenik cele carske porodice, pa čak i ovog časa tek je u svojoj dvadeset drugoj godini. Što se tiče njegovih dostignuća, ona govore sama za sebe; ona su beskrajna i odnose se na sve životne okolnosti. Grčki je ono što mu je potrebno od vas; – ne pita za uslove. Voljan je da prizna svaku muku koju bi mogao da vam zada, budući da svaku muku priznaje *en prince*. A posle deset godina vi ćete se s ponosom prisetiti sopstvenog doprinosa u obrazovanju čoveka u kojem svi ovde u Sankt Peterburgu – ne samo vojnici, nego i mi diplomate – sa sigurnošću vide da će se pokazati kao veliki čovek, kao vodeća figura među intelektualcima hrišćanskog sveta.“ Usledila su još dva-tri pisma; i na kraju je utanačeno da se gospodin Maksimilijan Vindam nastani u mom pustinjačkom konaku na godinu dana. Trebalo je da iz svog džepa plaća hranu i poslugu; trebalo je da se zadovolji smeštajem u otprilike tuce soba, neograničenom upotrebom biblioteke, kao i izvesnim opštim pogodnostima koje mu je od sveg srca dodelio magistrat našeg grada; a za uzvrat trebalo je da mi plati hiljadu gvineja; i ubrzo je, kao znak pažnje za iskazanu naklonost grada, preko mene poslao prilog od tri sto-

tine gvineja namenjen nekolicini lokalnih institucija za obrazovanje siromašnih, to jest kao milostinju.

Ruski sekretar potom mi je pisao iz jednog nemačkog gradića, ni sto pedeset kilometara odavde; i, budući da je na raspolaganju imao specijalne glasonošne, prepiska se odvijala tako brzo da je sve bilo sređeno pre kraja septembra. A kad je ta stvar konačno utanačena, ja koji prethodno nisam zucnuo ni slovo od onog što se kuva, sad sam naširoko razglasio vesti i pustio ih da se šire celim gradom. Lako je zamisliti da takva priča, ionako na prvi pogled već dovoljno romantična, ne gubi ništa od sebe što se više pronosi. Izvestan Englez, da počnemo od toga, čije je i samo ime, i to u sva vremena, u stvari propusnica za naklonost Nemaca, ali nepojmljivo više od poslednjih nezaboravnih ratova koji bi se, da nije Engleza, pretvorili u nepovezane pokušaje – zatim, Englez od ugleda i *haute noblesse* – kao sledeće, vojnik obasut najsajnijim odlikovanjima, i to u najveličanstvenijem rodu vojske; pored toga, mlad, a po iskustvu ipak veteran – kao nov izašao iz najjezivijeg boja na ovoj planeti još od vremena Farsale – sav blistajući od naklonosti dvorova i dvorskih dama; na kraju (što mu je jedino i obezbeđivalo zanimanje ženskih srca), Antinoj bezgrešne lepote, grčki kip, takoreći, kome je dah života udahnuo nekakav savremeni Pigmalion; – takav sjaj obdarenosti i vrlina, kad se stekne u jednom čoveku, ne bi trebalo da za svoje ispoljavanje zahteva prostosrdačan cilj (a za mnoge to i *jesu bili* cilj i vrhunac svega) da se raščulo da je bogatiji nego u romantičnim snovima, to jest, više nego što je potrebno pripovedati u bajkama. Ostavio je utisak bez premca

na naše ustajalo društvo; od jutra do mraka svi jezici bili su obuzeti razmatranjem čudesnog mladog Engleza; žene su, sve do jedne, bile obuzete maštanjem o pojavi ove razdragane utvare.

Po dolasku u moju kuću, postao sam svestan istine koju sam uočio nekoliko godina pre toga. Uobičajena dosetka glasi da su prevelika očekivanja itekako opasna. Ovo je, pošto je na taj način postala svakodnevna izreka, i to bez ograničenja, samo uslovno istinito; a istinita je onda i na onom mestu gde postoji makar trunka doprinosa potkrepljenju i opravdavanju očekivanja. Međutim, u svakom slučaju, tamo gde je doprinos nenadmašan po sebi, uvek je korisno staviti očekivanja na najvišu tačku. U svemu što ima udeo u beskraju, ona očekivanja bez trunke ograničenja pronaći će pogodno mesto za zadovoljenje; dok je u istom izvesno da obični posmatrači, budući da su tek izdaleka osetljivi, osim tamo gde im je rečeno da mogu nešto da očekuju, često neće uspevati da uoče ono što se kupi u sjaju bez premca. U ovom slučaju, to što sam upozoren da treba da očekujem mnogo toga, svakako nije nanelo štetu predmetu očekivanja. Upozorenje me je, u svakom slučaju, stavilo u položaj da se čuvam svake uzvišenosti sjaja njegove lične pojave; dok je, s druge strane, ovo opstajalo tako neumereno, na taj način nadmašujući sve na šta sam naišao u svom životu, da nikakvo očekivanje koje rečima može da se pojača ne bi moglo da se preobrati u razočaranje.

Te misli prolazile su mi kroz glavu brzinom svetlosti dok sam pogledom obuhvatao lepotu i silu bez premca, koje kao da su isijavale iz oblaka ispred mene.

Pribrao sam se za tren oka. Gledao sam ga netremice. Obojica smo se naklonili. I onog trenutka kad je podigao glavu, uhvatio sam sjaj njegovog pogleda; pogleda koji bi mogao da se potraži u stihovima otmenih poput ovih:

„Priroda zvezda stopljena
s prirodom letnjeg neba“;

i, stoga, po prirodi predodređenog za stanište i objavu dostojanstvenih i pitomih osećanja; ali iznenadilo me je, i u isti mah ispunilo me mnogo više ogorčenjem nego sažaljenjem, to što sam primetio da se u tim očima tračak tuge usadio mnogo dublje nego što je to izgleda moguće kod jednog mladića, to jest, gotovo srazmerno tuzi zrelog čoveka; onoj koja se, možda, preobrazila u jevrejsko proročanstvo, pošto je iskusila teret nesreće.

Sad su prošla već dva meseca od dolaska gospodina Vindama. Naveliko je bio predstavljen višim društvenim slojevima grada; i, što je jedva potrebno da kažem, naišao na opštu naklonost i divljenje. U stvari, njegovo bogatstvo i ugled, njegova vojna odlikovanja, kao i njegov dostojanstven karakter, koji se ogledao u njegovim ponašanju i ophođenju, bili su isuviše na visini da bi dopuštali da se u bilo kom društvu, bez izuzetka, prema njemu ophode drugačije nego s najvećim poštovanjem. Međutim, dejstvo ovih raznovrsnih prednosti, koje je ionako retka lična lepota samo pojačavala i preporučivala, bilo je u izvesnoj meri prejako za udobnost i prisebnost običnih ljudi i zaista je bolno nadilazilo steg pretenzija pod kojim bi takav svet mo-

gao da oseti spokojstvo. Razumljivo, nije bio od povučene prirode; daleko od toga. Priroda mu je, u početku, bila otvorena, iskrena i lakoverna; njegov skitalački, pustolovan život, od kojeg je mnogo više od polovine proveo po logorima, njegovom ponašanju davao je više nego vojničku iskrenost. Ali duboka melanholija koja ga je obuzimala – kakav god da je razlog tome – neminovno je gušila prirodnu slobodu njegovog ponašanja, osim kad bi je oživela snaga prijateljstva ili ljubavi. Dejstvo je, na sve, bilo i trapavo i zbunjujuće. Svi glasovi zamukli bi ili bi se izmenili kad bi on ušao – nastala bi mrtva tišina – ne jedan pogled zamro bi pred njim, to jest, savladan stidom, završio bi na podu; a mlade dame bi itekako gubile sposobnost da, makar nakratko, učine nešto više od toga da promrmljaju nekoliko zbrkanih, napola neartikulisanih slogova, ili napola neartikulisanih zvukova. Svečanost tog prvog predstavljanja, u stvari, i krajnja nemogućnost da se brzo povрати slobodan, nesmetan tok razgovora, takve prizore činilo je zaista neprijatnim za sve koje su s tim imali veze, bilo kao učesnici, bilo kao posmatrači. Razume se, takav ishod nije bio samo posledica muške lepote, ma koliko junačke, i ma koliko neumerene; delimično je proisticao iz mnogostruke nadarenosti, i to vanredne, koju je sudbina, ništa manje nego priroda, nakrcala u njegovoj ličnosti; a delimično je, kao što sam rekao, poticao od duboke tuge i ledene ozbiljnosti u ophođenju gospodina Vindama; ali, kudikamo više od zbunjujuće zagonetke koja je okruživala tu tugu.

Zar je, onda, bilo izuzetaka od ovog stanja divljenja prožetog strahopoštovanjem? Da; postojao je naj-

SADRŽAJ

Osvetnik	7
Hronologija života i dela Tomasa de Kvinsija	77